

Значною мірою розвиток української сільськогосподарської кооперації на західноукраїнських землях залежав від господарсько-економічної політики уряду II Речі Посполитої взагалі і, зокрема, від політики, що стосувалась розвитку кооперативного руху. Розуміючи важливу роль кооперації в економіці держави, пов'язуючи із нею надію на швидше економічне відродження Польщі, 29 жовтня 1920 р. сейм ухвалив перший кооперативний закон, який, по суті, визначав дві основні функції кооперації: піднесення ефективності господарювання та добробуту населення, підвищення його загального культурного рівня [16]. Закон передбачав утворення спеціальної Кооперативної ради, яка мала функціонувати при міністерстві фінансів [17]. Рада, згідно з законом мала розробляти проекти законів щодо розвитку кооперації, видавати інструкції, надавати ревізійним союзам права ревізії чи позбавляти цього права, вести статистику кооперативного руху. Загалом цей закон був досить ліберальний і відкривав широкі можливості для розвитку українського кооперативного руху, хоча на практиці загальнодержавні та місцеві адміністративні органи різними засобами намагалися стримати цей рух, на що неодноразово вказують як українські, так і польські дослідники.

Таким чином у першій половині 20-х років ХХ ст. на відродження сільськогосподарської кооперативної системи у Волинському воєводстві впливали певні соціально-економічні умови. Факторами, які гальмували відновлення кооперативного руху були: зміна державної приналежності, складні руйнівні наслідки Першої світової війни та національно-визвольних змагань; післявоєнна інфляція польської марки та економічна криза, дискримінаційна політика польського уряду щодо українського населення та української економіки. У той же час, реформування відносин власності, реорганізація землеволодіння в ході аграрної реформи польського уряду спрямовували село на шлях капіталістичних відносин, що стало основною соціально-економічною умовою розвитку сільськогосподарської кооперації. Виданням кооперативного закону було створено правове поле діяльності кооперативів. Позитивним у цей період було те, що населення усвідомило кооперативну ідею, як захист від політичних та економічних перешкод з боку польської влади.

- іст. наук: 07.00.01. / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2006.
6. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964.
 7. Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. / Голов. ред. колегія: А.Г. Шевелєв (голов. ред.) та ін. – К., 1977. – Т. 5: Велика Жовтнева соціалістична революція і громадянська війна на Україні (1917 – 1920).
 8. *Kutrzeba S. Polska odrodzona 1914-1928.* – Krawow, 1928.
 9. *Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej.* – Warszawa, 1930.
 10. *Jaworski W. Prawo hipoteczne.–T.3. Reforma rolna.–Krakow, 1926.*
 11. *Mały rocznik statystyczny.* – Warszawa, 1938.
 12. *Васюта І. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до воз'єднання (1918-1939).* – Львів, 1978.
 13. *Mały rocznik statystyczny.* – Warszawa, 1939.
 14. *Державний архів Волинської області (далі – ДАВО).* – Ф. 46. – Оп. 4. – Спр. 380.
 15. *ДАВО.* – Ф. 46. – Оп. 4. – Спр. 541.
 16. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej – Dz. U. R. P.).* – № 111. – poz. 733. – *Ustawa z dnia 29 października 1920 r. o spoldzielniach.*
 17. *Dz. U. R. P.* – № 117. – poz. 776. – *Rozporządzenie Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwosci z dnia 14 grudnia 1920 roku w przedmiocie organizacji Rady Spoldzielczej.*

В.М. Власенко

КООПЕРАТИВНИЙ ДОСВІД МІЖВОЄННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ В РУМУНІЇ

Важливим періодом української історії ХХ століття є міжвоєнна українська політична еміграція, яка впродовж майже двох десятиліть була носієм політичних, соціально-економічних, ідеологічних та культурно-освітніх засад, вироблених напередодні і під час Української революції 1917 – 1921 рр. Перебуваючи в іншому політичному, економічному, етнічному, релігійному, мовному середовищах, маючи матеріальні нестатки, вона намагалася самоорганізуватися, в тому числі і шляхом створення різноманітних громадських, економічних, культурно-освітніх і фахових організацій як засобу збереження національної ідентичності й адаптації до нових умов життя поза межами Батьківщини.

У Європі політичні центри еміграції сформувалися спочатку в Австрії, а потім у Польщі, Чехо-Словаччині, Німеччині та Франції, де перебувала велика кількість емігрантів. Вони сформулювали ідеологічні засади нової, небільшовицької України. Периферійні осередки еміграції були у Бельгії, Болгарії, Великобританії, Греції, Італії, Угорщині, Фінляндії, Югославії та інших країнах. Проміжне місце між політичними центрами еміграції та її периферійними осередками займала Румунія.

В еміграції опинилася і велика кількість кооператорів, які в роки Української революції обіймали різноманітні посади в державному апараті та кооперативних організаціях. З-поміж них і такі відомі, як Х. Барановський, С. Бородаєвський, А. Лівицький, Б. Мартос, К. Мацісвич, М. Трепет та інші. Про існування споживчих і кредитних кооперативів еміграції, діяльність кооператорів-

1. *Гелей С.Д., Пастушенко Р.Я. Теорія та історія кооперації: підручник.* – К., 2006.
2. *Зашильняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів.* – Львів, 2002.
3. *Струк З.І. Українські виробничо-торгівельні кооперативи в Західній Україні (1921 – 1939 рр.): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет імені І.Франка. – Львів, 2001.*
4. *Шевчук Г.Й. Фахово-господарська та культурно-освітня діяльність товариства „Сільський господар” (1899-1944): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2006.*
5. *Шміло О.П. Українська молочарська кооперація Галичини у міжвоєнній Польщі (1921 – 1939 рр.): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.*

емігрантів згадується у працях І. Витановича [1], Б. Винара [2], В. Піскун [3].

У науковій літературі з історії української еміграції в Румунії знайшли висвітлення такі питання, як перебування інтернованих вояків Армії УНР та УГА [4 – 5], діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР [6 – 9], Громадсько-допомогового комітету [10] і його лідерів К.Мацієвича [11 – 14] та Ю.Русова [15], окремих громадських організацій [16]. У працях, присвячених діяльності К.Мацієвича, згадується його робота на ниві кооперації [17 – 19]. Поза увагою дослідників залишилися питання діяльності окремих українських кооперативів у цій країні. Саме тому автор ставить собі за мету показати досвід кооперативної роботи українських емігрантів у Румунії.

Українська еміграція у цій країні на початку 1920-х рр. нараховувала від 3 до 5 тис. осіб [20, 20]. Значну частину серед них складали інтерновані вояки Армії УНР. Наприкінці 1921 р. їх загальна кількість становила 868 осіб, в тому числі понад 230 старшин. Вони були розміщені в таборах у Брашові, Фегераші, монастирях Коз'є, Тисмана, Стеру, в околицях Бухареста, згодом у таборі Орадя-Маре [21, 14]. Перші спроби створення кооперативів припадають на 1921-1922 рр., коли у таборі Фегераш була започаткована споживча крамниця „Кантине”, а осередок емігрантів у Журжі (Джурджі, Добруджі) відкрив споживче товариство, яке забезпечувало своїх членів необхідним крамом [22, 29 – 30]. Подібні організації створювалися і в інших місцях проживання емігрантів. У березні 1921 р. К. Мацієвич пропонував міністру закордонних справ УНР А. Ніковському організувати допомогу біженцям з України шляхом створення сільськогосподарських артілей. Проте для реалізації цієї ідеї бракувало коштів [23, 48 зв.]. У 1923 р. табори були ліквідовані. Одна частина колишніх вояків виїхала на навчання до Чехо-Словаччини, інша залишилася у Румунії.

Справами українців-емігрантів у Румунії спочатку опікувалися Надзвичайна дипломатична місія (НДМ) УНР на чолі з Костем Мацієвичем, військова секція при ній під керівництвом генерала Сергія Дельвіга та філія Українського товариства Червоного Хреста. Завдяки НДМ у вересні 1922 р. виникла перша українська громадська організація – Філія Українського товариства прихильників Ліги Націй (ФУТЛН) у Бухаресті з осередками в Акермані, Бакеу, Бельцях, Джурджі (Добруджі), Каліманештах, Кишиневі, Орадя-Маре, Хотині, Чернівцях, Шабо, у березні 1923 р. – Союз українських жінок-емігранток, квітні – Співоче товариство „Дума”.

Саме з ініціативи управи ФУТЛН у Бухаресті було засновано перше в Румунії Українське ощадно-позичкове товариство „Згода” (зареєстровано румунською владою під назвою „Акордул”). Його установчі збори, які прийняли і затвердили з невеликими поправками вироблений спеціальною комісією статут, відбулися 6 травня 1923 р. у помешканні НДМ УНР. До правління товариства обрали В. Трепке (голова), доктора права Д. Маєр-Михальського, П. Горбуніва (члени), О. Черницького, І. Літновського, наглядової ради – К. Мацієвича (голова), архітектора Л. Плямадалу, інженера О. Спегальського (члени), ревізійної комісії – О. Долинюка та І. Крамаря. Пізніше до складу

правління входив колишній комендант таборів для інтернованих українських вояків полковник Г. Порохівський. Управа товариства містилася у будинку НДМ УНР.

Головна мета товариства – поліпшення матеріального становища емігрантів, закладення міцного економічного фундаменту існування української еміграції [22, 15 зв.]. Кооператив надавав позики своїм членам, приймав вклади як від них, так і сторонніх осіб. По поточних рахунках кооператив сплачував 4 % річних, вкладах – 5 і більше відсотків, по позичках стягував 12% річних. Товариство здійснювало також комісійні та посередницькі операції. Пайовий внесок дорівнював 500 леям, причому пай можна було вносити не відразу всією сумою, а частинами (ратами). Прибутки товариства розподілялися так: одна частина йшла у резервний капітал, друга – на користь пайовиків, третя – на різні українські національні справи, в тому числі і на допомогу емігрантам. Передбачалося, що товариство буде сприяти створенню інших кооперативів та кооперативних майстерень [24, 26].

Про необхідність створення кооперативів К.Мацієвич писав до С. Петлюри ще у квітні 1923 р., зазначаючи, що цю роботу треба було розпочати тоді, коли він „підіймав це питання в Уряді і прохав субсидії в українській валюті на організацію Банку (кооператив – В.В.), що в ті часи легко можна було зробити, то досі ми мали б остілі (настілки – В.В.) міцний економічний осередок, що вся наша сучасна праця проводилася б значно легше” [25, 300]. А в листі від 2 травня того ж року Кость Адрианович писав: „Особливу Вашу увагу звертаю на наш почин організації Економічного Товариства. Аби такі організації утворилися скрізь: в Польщі, Чехії, Німеччині, Франції, Австрії та інших країнах, а потім об'єдналися в якусь союзню організацію, то з цього б вийшло досить поважне діло. Ми в своєму Товаристві маємо капіталу коло 20 тис. леїв. Багато з ними зробити не можна, але коли б ми мали зв'язки з Польським Товариством, Чеським, то це б автоматично збільшувало б капітал і можливості як наші, так і цих Товариств” [25, 302 зв.]. Уряд, на думку К. Мацієвича, повинен був надати таким кооперативам кредити. Існування подібних товариств у різних країнах перебування еміграції полегшило б реалізацію системи її самооподаткування [25, 306].

Українські громадські організації відкривали поточні рахунки у товаристві „Згода”. Наприклад, ФУТЛН мав у товаристві пай на суму 1 тис. леїв і поточний рахунок на суму 7,5 тис. леїв [22, 24]. Паї в ньому мали й емігранти, які виїхали з Румунії до інших країн, наприклад, до Аргентини [26, 12].

Із створенням у вересні 1923 р. Громадсько-допомогового комітету української еміграції в Румунії до нього увійшли представники усіх громадських організацій емігрантів, в тому числі й П.Горбунів від ощадно-позичкового товариства „Згода” [22, 43 зв.]. Разом з іншими громадськими організаціями товариство надсилало привітання емігрантським інституціям в інших країнах з приводу національних свят (Шевченківське свято, День Соборності України, День проголошення незалежності України та інші), ювілеїв відомих митців (О. Олесь, О. Кобилянська, Д. Геродот та інші), вшанування

пам'яті Симона Петлюри, з нагоди відкриття ІІ Українського наукового з'їзду в Празі тощо.

Кількість членів кооперативу зростала помірно, оскільки спочатку емігранти сподівалися на швидке повернення на батьківщину, потім від'їзд К. Мацієвича на науково-педагогічну роботу і частини емігрантів на навчання до Чехо-Словаччини, зрештою економічна криза 1929 – 1933 рр. призвела до зuboжіння частини емігрантів. Тому кількість членів товариства максимально складала близько 100 осіб. Проте і в таких умовах воно ставало у пригоді своїм членам. Діяло товариство до кінця 1930-х рр. [24, 26].

За сприяння Громадсько-допомогового комітету у деяких місцевостях були відкриті споживчі кооперативи, які забезпечували емігрантів товарами першої необхідності й одягом [27, 2]. На перших трьох конференціях української еміграції в Румунії піднімалося питання про створення поблизу Бухареста або на півдні Бессарабії хліборобської колонії з метою переходу поодиноких осіб чи груп до власного господарства. Здійснити цю ідею передбачалося на кооперативних засадах [28, 27]. Заходами української громади у Гавані (Бессарабія) на початку 1930-х рр. було створено спілку „Хутір” у складі 10 осіб для придбання спільними зусиллями земельної ділянки площею 1 гектар з метою створення селянських господарств з хатами, а також громадських будівель (клуб, школа, читальня та інші). Така ділянка коштувала 30-35 тис. леїв. Будівлі члени спілки хотіли будувати спільними зусиллями, оскільки були майстрами з різних спеціальностей [29, 27]. Подальшу долю спілки у наявних джерелах прослідкувати поки що важко.

Важливу роль у розгортанні кооперативної роботи української еміграції в Румунії відіграв професор Кость Мацієвич. Незважаючи на переїзд 1925 р. до Чехо-Словаччини, він залишався її лідером до кінця 1930-х рр. Щороку відвідуючи Румунію, корифей громадської агрономії передавав місцевій громаді свої наукові праці, в яких йшлося і про кооперацію. Серед них – „3 минулого с.-г. кооперації на Україні” (1926), „Сільськогосподарська політика СРСР у світлі аграрної кризи” (1931), „Колективізація селянського господарства на Україні” (1936), „Головні засади громадської агрономії” (1937-1938), статті у журналах „Трибуна України”, „Тризуб” тощо. Проте це тема для окремого дослідження.

Отже, українська політична еміграція в Румунії, перебуваючи у несприятливих суспільно-політичних умовах, маючи брак матеріальних засобів для існування і нестійке правове становище, спромоглася створити низку кооперативів, які задовольняли споживчі і кредитні потреби не тільки її членів, але емігрантів взагалі. Перспективною, на наш погляд, є подальша розробка теми кооперації серед української еміграції в Європі взагалі і по окремих країнах зокрема та ролі окремих діячів у розгортанні кооперативного руху.

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964.
2. Винар Б. Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919 - 1964) // Винар Б. Економічний колоніалізм в Україні та інші праці. – Нью-Йорк; Львів; Париж, 2005.
3. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ ст.). – К., 2006.

4. Срібняк І.В. Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітницька діяльність (1919 - 1924 рр.) / Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К., 2000.
5. Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умов перебування (1919 - 1924) / Інститут історії України НАН України. – К., 1999.
6. Піддубний І. Дипломатичні відносини між Україною та Румунією у 1918 - 1923 рр. // Україна-Румунія-Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Міжнар. наук. конф. 16-17 травня 2001 р. / Чернівецький нац. ун-т ім. Федьковича. – Чернівці, 2002.
7. Власенко В.М. До діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії (1919-1923 рр.) // Україна дипломатична: науковий щорічник. – К., 2007. – Вип. VIII.
8. Власенко В.М. Документи і матеріали Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії (1919 - 1923 рр.) // Пам'ятки: археографічний щорічник. – К., 2008. – Т. 8.
9. Власенко В.М. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Румунії – організатор громадсько-політичного життя української еміграції // Сумська старовина. – 2008. – №XXV.
10. Власенко В. Перша конференція української еміграції у Румунії (до 85-річчя з дня заснування Громадсько-допомогового комітету української еміграції у Румунії) // Українознавство – 2008. Календар-щорічник. – К., 2007.
11. Власенко В. Штрихи до портрета Костя Мацієвича // Сумська старовина. – 1997. – №1.
12. Табачник Д.В. Мацієвич Кость Андрійович // Табачник Д.В. Українська дипломатія: нариси історії (1917 - 1990 рр.): Навч. посібник. – К.: Либідь, 2006.
13. Єпик Л.І. К.А. Мацієвич – науковець, дипломат, громадсько-політичний діяч // Український історичний журнал. – 2007. – №1.
14. Листи Костя Мацієвича до Симона Петлюри (1920-1923 рр.) / Упоряд., вступна ст. та коментарі В.Власенка. – Суми, 2009.
15. Власенко В. На ниві науки і мистецтва (до біографії Юрія Русова та Наталії Геркен-Русової) // Пам'ятки: археографічний щорічник / Держкомархів України, УНДІАСД. – К., 2009. – Т. 10.
16. Власенко В.М. Філія Українського товариства Лігн Націй у Бухаресті: перші кроки // Література та культура Полісся. Збірник. – Вип. 38. Регіональна історія та культура в сучасних дослідженнях / Ніжинський держ. ун-т ім. М.Гоголя. – Ніжин, 2007.
17. Плисюк В. Кость Мацієвич // Українські кооператори (історичні нариси). – Кн. I. – Львів, 1999.
18. Власенко В.М. Кость Мацієвич: штрихи до портрета // Вісник Львівської комерційної академії. Сер. Гуманітарні науки. – Вип. 4. – Львів, 2002.
19. Злупко С. Корифей суспільної агрономії // Злупко С. Українська економічна думка. Постаті і теорії. – Львів, 2004.
20. Троцинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне та соціально-політичне явище. – К., 1994.
21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВОВУ). – Ф. 2471. – Оп. 1. – Спр. 1.
22. ЦДАВОВУ. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 157.
23. ЦДАВОВУ. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 308.

24. Геродот Д. На службі українській справі (Про українську еміграцію в Румунії) // Тризуб. – Париж, 1933. – № 30-31.
25. ЦДАВОВУ. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 7.
26. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 269. – Оп. 2. – Спр. 103.
27. Центральний державний історичний архів України у м. Львів. – Ф. 516 т. – Оп. 1. – Спр. 25.
28. Хроніка. У Румунії. Третя конференція // Тризуб. – Париж, 1925. – №2.
29. Хроніка. У Румунії. Д.Г. З життя Української Громади в Гавані // Тризуб. – Париж, 1933. – №2-3.

О.В. Глушан

„ІСТОРІЯ КООПЕРАЦІЇ” С.В. БОРОДАЄВСЬКОГО ЯК ПАМ'ЯТКА УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАТИВНОЇ ДУМКИ

Науковий геній українського народу виявив себе у багатьох галузях. Однією з них була кооперативна наука, бурхливий розвиток теорії і практики якої на українських землях припав на кінець XIX – початок XX ст. У контексті вирішення нагальних практичних завдань, що поставали перед вітчизняним кооперативним рухом, українські вчені досліджували й історію розвитку світової кооперації.

Почесне місце серед дослідників історії кооперації належить Сергію Васильовичу Бородаєвському (1870 – 1942) – українському вченому-економісту, юристу, кооператору. Активний державний, політичний, громадський діяч Російської імперії та українських державних утворень 1918-1920 рр., енергійний організатор й учасник культурно-освітнього, наукового і громадського життя української еміграційної спільноти в Чехо-Словацькій Республіці у 20-30-х рр. XX ст., відомий у міжнародних наукових колах вчений, С.В. Бородаєвський довгий час залишався малознаним на Батьківщині.

Публікації сучасників вченого про його науково-педагогічну і громадську діяльність мали здебільшого рецензійний та довідково-інформативний характер [1; 2]. У радянську добу дослідження особистості й наукової спадщини С.В. Бородаєвського не проводилися. Його ім'я було викреслене з енциклопедичних довідників (хоча ще за життя вченого біографічний нарис про нього був вміщений в енциклопедичному словнику Ф.А. Брокгауза та І.А. Ефрона [3, 439]). Лише деякі автори робили поодинокі посилання на праці вченого, не вдаючись до їх ґрунтовного аналізу [4; 5]. І тільки наприкінці XX – на початку XXI ст., коли історична наука звільнилася від ідеологічних табу, а дослідники отримали вільний доступ до архівних фондів, зріс інтерес до постаті С.В. Бородаєвського, а проблема його життєвого і творчого шляху знайшла певне відображення у сучасній вітчизняній історіографії. Насамперед, з'явилися біографічні розвідки про вченого у низці енциклопедичних та довідкових видань [6; 7]. Окремі аспекти його державної, громадської, наукової, педагогічної діяльності знайшли висвітлення у фахових публікаціях, зокрема приурочених до його роковин [8; 9; 10, 306 – 308].

Разом з тим, за винятком кількох публікацій [11; 12], майже відсутні роботи, присвячені аналізу його багатой наукової спадщини, що не втратила своєї

актуальності і практичної значущості для сучасних дослідників кооперативного руху. З огляду на це, автор статті поставив за мету висвітлити історію створення і видання, дати загальний аналіз та з'ясувати наукову цінність „Історії кооперації” [13] – однієї з визначних робіт не лише у доробку вченого, а й у скарбниці світової кооперативної літератури взагалі.

Наукова, практична, організаційна діяльність у галузі кооперації завжди була пріоритетною у житті С.В. Бородаєвського. Робота у міністерствах фінансів, промисловості і торгівлі Російської імперії, Управлінні у справах дрібного кредиту, Санкт-Петербурзькому (Петроградському) відділенні Комітету щодо сільських ошадно-позичкових і промислових товариств, Особливий нараді щодо потреб сільськогосподарської промисловості під головуванням міністра С.Ю. Вітте дала вченому багатий матеріал для його наукових студій. Міцне підґрунтя, на якому створювалася „Історія кооперації”, склали й відомості про діяльність кооперативів у країнах Європи, зібрані під час службових відряджень до Німеччини (1906 р.), Австро-Угорщини й Болгарії (1909 р.) чи отримані від очільників міжнародних кооперативних організацій і керівників окремих національних кооперативних союзів, з якими дослідник підтримував дружні зв'язки.

Перші спроби аналізу історичного розвитку різних видів кооперації в окремих країнах були зроблені С.В. Бородаєвським ще у 1910-х рр. у наступних виданнях: „Сельско-хозяйственные кооперации в Германии” [14], „Кооперация среди славян” [15], а також на сторінках „Вестника кооперации”, „Хроники учреждений мелкого кредита” тощо. Вже у той час вчений виношував задум написати роботу з більш повною і послідовною системою викладу матеріалу, про що йшлося у передмові до вищезгаданих праць. Вказував дослідник і на перешкоди, які стояли на заваді якнайшвидшій реалізації цього наміру: відсутність необхідних даних та вільного часу для їх збору й опрацювання [15, 1].

Як не парадоксально, але повернутися до втілення й успішно завершити давній науковий задум С.В. Бородаєвському довелося за дуже складних обставин, коли він опинився у вимушеній еміграції, не мав постійної роботи, яка б відповідала його фаху та покликанню, втратив майже всі свої попередні напрацювання, бо з собою в еміграцію вдалося взяти лише деякі брошури. Разом з тим, дослідник отримав можливість опрацювати найновішу фахову літературу, резолюції міжнародних кооперативних з'їздів та конгресів, кооперативне законодавство різних країн, статuti і звіти окремих кооперативів, їх союзів, міжнародних кооперативних організацій у книгозбірні Кооперативного відділу Міжнародного бюро праці, бібліотеці при Лізі Націй, кооперативному союзу Франції. Тож коли вчений отримав від Об'єднання Українських Центральних Кооперативних Союзів в еміграції (ОЦУКС) пропозицію написати монографію з історії кооперації, він взявся за це замовлення. У 1921 р. з'явилася „Історія кооперативного руху в різних країнах” – попередній, так і не опублікований, варіант „Історії кооперації”. На жаль, рукопис цієї роботи не зберігся. Про її структуру, обсяг та зміст, а також